

УДК 911+502.7 (477.46)

**С. М. КОНЯКІН**

*Одеський державний екологічний університет*

м. Одеса, вул. Львівська, 15

[nature19@mail.ru](mailto:nature19@mail.ru)

## **СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛАНДШАФТІВ У ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

Проаналізовано фізико-географічні особливості, ландшафтну репрезентативність Черкаської області у контексті функціонування регіональної екомережі. Наведені приклади природно-заповідних територій, в яких охороняються ландшафти типових та унікальних видів. З метою раціонального використання природних ландшафтів науково-обґрунтовано перспективні заповідні об'єкти поліфункціонального призначення у регіоні.

**Ключові слова:** ландшафти, природно-заповідні території, репрезентативність, унікальність території, Черкаська область

---

© Конякін С. М., 2012

**Konyakin S. N. CURRENT STATUS AND PROSPECTS LANDSCAPE CONSERVATION IN THE CHERKASSY REGION**

The physical and geographical properties, landscape representation in the context of functioning of Cherkassy region areal eco-network have been analyzed. The examples of nature-preserved territories, in which different kinds of landscapes are protected, have been given. Perspective preserved areas of multifunctional purpose in the region have been scientifically grounded in order to the rational use of natural landscapes.

**Key words:** landscapes, nature-preservation territories, representation, uniqueness of the territory, Cherkassy region

**Конякин С. Н. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ СОХРАНЕНИЯ ЛАНДШАФТОВ В ЧЕРКАССКОЙ ОБЛАСТИ**

Проанализированы физико-географические особенности, ландшафтная репрезентативность Черкасской области в контексте функционирования региональной экосети. Приведены примеры природно-заповедных территорий, в которых охраняются ландшафты типичных, уникальных видов. С целью рационального использования природных ландшафтов научно-обоснованные перспективные природно-заповедные объекты полифункционального назначения в регионе.

**Ключевые слова:** ландшафты, природно-заповедные территории, репрезентативность, уникальность территории, Черкасская область

**Вступ**

Збереження ландшафту як інтегруючого цілого, як просторової ділянки збалансованого розвитку, є одним із головних пріоритетних заходів міжнародного співробітництва в Європі [2]. Протягом останнього десятиліття в різних регіонах України пріоритетним напрямком природоохоронної діяльності є реалізація Всеєвропейської стратегії збереження біотичного та ландшафтного різноманіття [1], яка розглядає ландшафти як спадщину, фактор збереження біорізноманіття, модель підтримуваного розвитку, ландшафтне середовище.

Черкаська область під дією антропогенного пресингу зазнала змін ландшафтних комплексів національного, регіонального рівнів, внаслідок чого утворилися нові ландшафтні системи з модифікованою структурою. Природні умови в регіоні сприятливі для ведення сільського господарства, тому територія області характеризується високим ступенем освоєння земель (близько 67 % складають сільськогосподарські угіддя).

Для збалансування структури природокористування, покращення умов життєді-

яльності населення потрібна є зміна структури земельного фонду, ренатуралізація агроландшафтів, оптимізація регіональної екомережі. Черкаський регіон потребує охорони і захисту деяких унікальних природних комплексів шляхом природозаповідання, що має важливе значення для збереження типових та унікальних ландшафтів, ценозів, рідкісних і зникаючих видів тварин і рослин.

**Мета й завдання досліджень.** Метою дослідження є комплексна характеристика ландшафтного різноманіття Черкащини, оцінка охорони та перспективи збереження природних комплексів, розробка пропозицій відносно оптимізації регіональної екомережі із урахуванням ландшафтного різноманіття.

У результаті проведених досліджень були вирішені такі завдання: проаналізовано ландшафтно-типологічну структуру ландшафтів; запропоновані перспективні природно-заповідні об'єкти поліфункціонального призначення як ключові структурні елементи регіональної екомережі Черкаської області.

**Стан вивчення проблеми**

Проблема збереження ландшафтного і біотичного різноманіття як об'єкта охорони, направлень його вивчення та методів оцінки висвітлена у працях А. С. Вікторова [3], П. Г. Шищенка [4], М. Д. Гродзинського [5], В. М. Пашенка [6], В. Т. Гриневецького [7], А. О. Домаранського [8], а також у ряді національних та міжнародних норма-

тивних документів природоохоронного спрямування.

За Гриневецьким В. Т. ландшафтне різноманіття – це реально існуюча на земній поверхні множинність створених природою цілісних дискретно-континуальних структур-ландшафтних комплексів будь-якого розміру та ієрархічного рангу – від фацій і урочищ до ландшафтних районів,

мезо-, макро- та мегарегіонів і їхньої генеральної структури – ландшафтної сфери Землі.

Вікторов А. С під ландшафтним різноманіттям розуміє кількість та контрастність видів природно-територіальних комплексів (ПТК).

Зокрема, Пащенко В. М. виділяє первинне (інваріантне, природне) та вторинне (варіантне, антропогенне) різноманіття ландшафтно-організованої природи. За його твердженням існує великий природний та антропогенний потенціал формування різноманітності.

М. Д. Гродзинський, П. Г. Шищенко вказують на чотири аспекти трактування ландшафтного різноманіття: традиційно-ландшафтознавче, антропічне, біоцентричне та гуманістичне. Ці аспекти взаємодоповнюють один одного і не вступають у суперечність. Вони пропонують визначати ландшафтне різноманіття, як ступінь різноманітності, складності, контрастності, використовуючи кількісні показники.

Домаранський А. О. запропонував ландшафтне різноманіття представити у вигляді двох блоків – структурно-часового та функціонально-часового спрямування.

#### *Методи досліджень*

Фактичним матеріалом для написання цієї роботи був аналіз літературних джерел і власні комплексні дослідження природних ландшафтів, які проведені протягом 2009-2012 років. Це дало можливість оцінити репрезентативність ландшафтів і придат-

Він виділяє групи параметрів призначені для характеристики ландшафтного різноманіття земної поверхні, через підбір різновекторних показників (різноманіття, презентаивність, завантаженість тощо) та багаторівневий (загальний, таксономічний, типологічний, індивідуальний) підхід до їх обчислення.

Аналіз представлених розробок із підходів ландшафтного різноманіття, які впроваджені у практику природокористування, вказують на те, що ландшафти не тільки збережуть свою типовість та унікальність, але й стануть більш різноманітнішими.

Для території Черкаської області П. Г. Шищенко, С. П. Романчуком [9] була розроблена схема ландшафтно-типологічної структури; В. В. Нікіфоровим [10] вперше науково-обґрунтована екомережа Середнього Придніпров'я; Т. Ф. Коноваленко [11] здійснено реєстр природно-заповідного фонду Черкащини; М. І. Башенком [12] виділено перспективну схему регіональної екомережі Центрального Придніпров'я; М. Г. Чорним [13] оцінено ценотичну репрезентативність природно-заповідних об'єктів загальнодержавного значення регіону.

ність їх для наукового обґрунтування регіональної екомережі Черкаської області. У ході обробки й аналізу вихідних матеріалів були використані наукові методи систематизації: картографічний, статистичний, порівняльно-географічний, аналітичний.

#### *Результати досліджень*

Неоднорідність складу порід (алювіальних, водно-льодовикових, льодовикових, лесових відкладів), різноманітність будови рельєфу та місцевих умов стоку, відмінності кліматичних умов, ґрунтового-рослинного покриву, антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище зумовили велику мозаїчність ландшафтних комплексів Черкаської області.

Згідно з фізико-географічним районування Черкаська область лежить у південно-західній частині східно-європейської рівнини, у лісостеповій зоні помірного поясу, в Подільсько-Придніпровському лісостеповому та в Лівобережно-Дніпровському краях, в 6-х ландшафтних областях. Це, зокре-

ма: Північно-Східна Придніпровська височинна, Київська підвищена, Центральнопридніпровська височинна, Південно-Придніпровська височинна, Північно-Придніпровська терасова низовинна, Південно-Придніпровська терасова низовинна області й 13 ландшафтних районів, а саме: Ставищенсько-Жашківський, Букринсько-Канівський, Оратівсько-Монастирищенський, Умансько-Маньківський, Звенигородсько-Шполянський, Городищенсько-Смілянський, Черкасько-Чигиринський, Смолинсько-Новомиргородський, Бовтисько-Світловодський, Процівсько-Ляплевський, Яготинсько-Гребінківський, Золотонісько-Чорнобаївський та Оболонсько-Глобинський [14, 15].

Ландшафти Черкаської області належать до класу рівнинних східноєвропейських, які включають два підкласи (за ярусами рельєфу) – низовинних і височинних. Майже вся територія області характеризується поширенням ландшафтів таких типів: хвойно-широколистянолісових, широколистяно-лісових, лісостепових, лучно-степових, лучних та болотних. Досить поширеними на Черкащині є ландшафти азонального типу – заплавні, що зумовлено розвинутою гідромережею регіону (понад 1037 річок і струмків, два водосховища – Кременчуцьке та Канівське) [15, 16]. Тут репрезентовані долинно-річкові, яружно-балкові, скелясті, схиліві, надзаплавні терасові, приводороздільно-рівнинні ландшафтні комплекси.

Загальний перелік видів ландшафтів області розроблено та систематизовано (за належністю до типологічних едностей ландшафтних комплексів вищих рангів) Щуром Ю. В., Дмитриком О. Ю., Романчиком С. П. (рис. ) [17, 18].

Ключова роль у збереженні та відтворенні ландшафтних комплексів належить територіям природно-заповідного фонду (далі ПЗФ). Станом на 1.11.2012 р. ПЗФ Черкащини включає 522 територій та об'єктів загальною площею понад 64,261 тис. га. Показник заповідності Черкащини – 3,0 % (від загальної площі області). Встановлено, що регіон посідає 22 місце серед областей України за часткою площі ПЗФ у сумарній площі області.

За статусом (рангом) природно-заповідні об'єкти (далі ПЗО) поділяються на дві групи: загальнодержавного (22 ПЗО площею 27425,55 га, або 42,6%) та місцевого значення (500 ПЗО площею 36836,33 га, або 57,33 %) [19].

Основу сучасного ПЗФ області (як і в інших регіонах, та України в цілому) складають об'єкти охорони біотопів, видів біоти і ландшафтів – 2 національних природних парки, 1 природний заповідник, 1 регіональний ландшафтний парк, 221 заказник, 189 пам'яток природи, 51 заповідне урочище, 1 дендрологічний парк, 1 зоологічний парк, 52 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Досить актуальним для збереження ландшафтного різноманіття (далі ЛР) є створення об'єктів поліфункціонального призначення, а саме національних природ-

них парків (НПП), природних заповідників (ПЗ), регіональних ландшафтних парків (РЛП). Нині в області існує один ПЗ, два НПП та один РЛП.

*Канівський ПЗ* (площа понад 8,634 тис. га) включає височинну правобережну територію (7399 га), низовинну лівобережну територію (1235 га), заплавні острови Шелестів (394 га) і Круглик (82 га), а також ділянку першої надзаплавної тераси на лівому березі Дніпра, яка називається Зміїні острови (116 га). Більша частина КнПЗ сильно еродована. Справжнього гірського вигляду КнПЗ надають яскраво виражені горбистість і пасмовість поверхні, глибока і розчленованість яружно-балковою мережею. Поверхня складена переважно лесами. Найвні водно-льодовикові дислокації, внаслідок яких на поверхню в деяких місцях виходять інші породи неогенового, палеогенового та крейдового віку. За проведеними дослідженнями Щура Ю. В. та інших [18] ландшафтно-морфологічну репрезентативність КнПЗ складають місцевості плато, місцевості пасом з міжпасмовими пониженнями, яружно-балкові місцевості, місцевості давніх ерозійно-зсувних цирків та ерозійно-зсувних схилів. Також на території КнПЗ представлені різноманітні ПТК, а саме: аквальні, заплавні, острівні, приводороздільно-рівнинні, долинно-балкові, надзаплавно-терасові, і є еталонною ділянкою Канівського Придніпров'я.

*НПП «Білозерський»* (Канівський р-н, адмінмежі Ліпльавської та Озерищанської сільських рад). Створений указом Президента України № 1048/2009 від 11.12. 2009 р., площею 3356,22 га. Територія парку належить до північної лісостепової області Дніпровської терасової рівнини, яка входить до Дніпровсько-Дніпровської провінції лісостепу України. Формування ландшафтів пов'язано із особливостями антропогенного рельєфу, діяльністю льодовикових вод і розвитком дніпровських терас. До Дніпровського-заплавно-борового району входять друга надзаплавна тераса Дніпра та її схил до першої надзаплавної (борової) тераси, включаючи фрагменти останньої. Заплава тепер затоплена водами Канівського водосховища. Надзаплавна тераса складена в основному плейстоценовими алювіальними пісками (трапляються піщані горби, які досягають 20 м). Загальний профіль за напрямком схід-захід виказує поступове

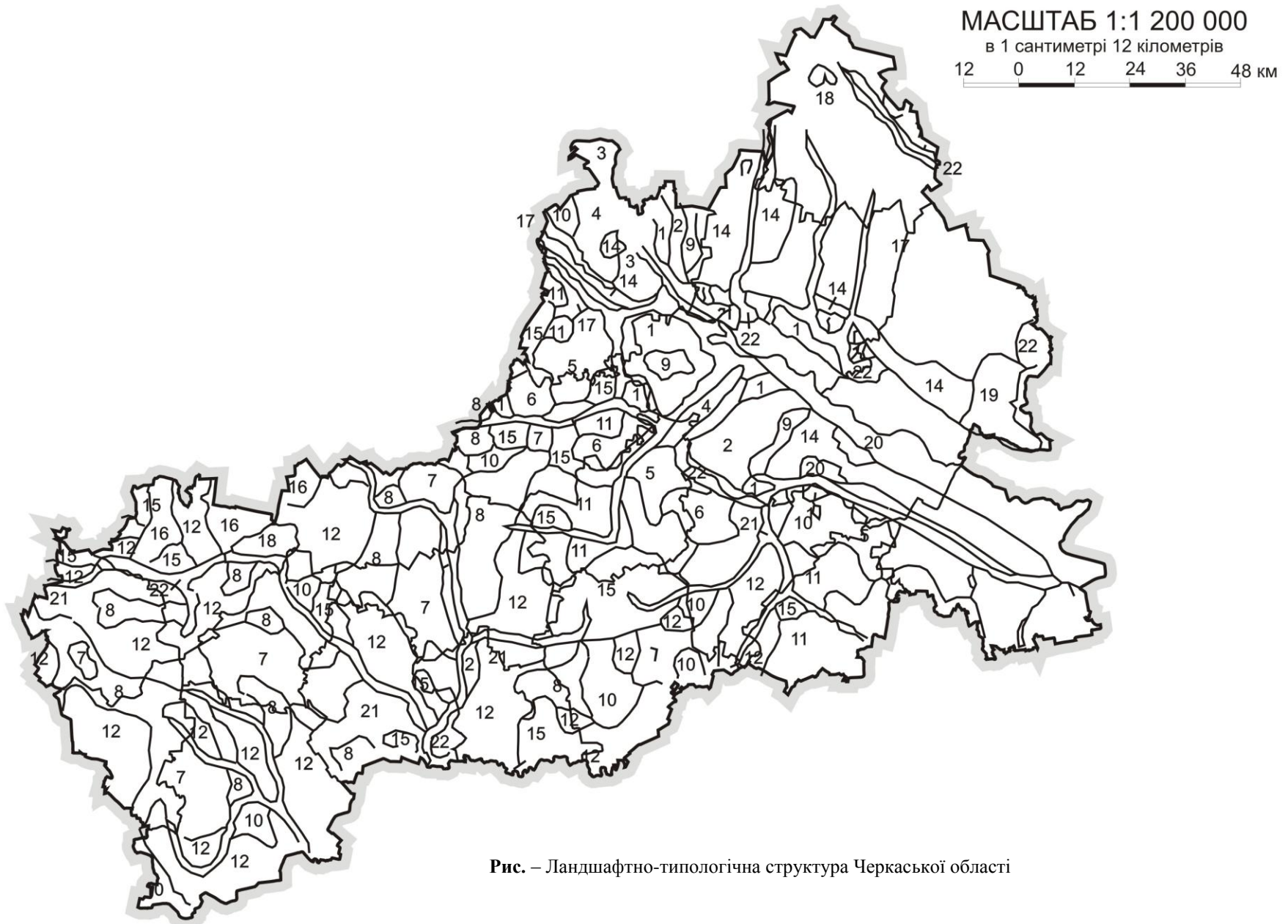


Рис. – Ландшафтно-типологічна структура Черкаської області

**Умовні позначення:**

**Широколистяно-лісові ландшафти.** Підвищені, структурно-денудаційні лесові рівнини: 3 – грабово-дібровні, сильно розчленовані горбисто-останцеві з яружно-балковою системою, з ясно-сірими й сірими лісовими легкосуглинковими ґрунтами; 4 – дібровні, сильно розчленовані, горбисто-останцеві з яружно-балковою системою, з сірими й темно-сірими лісовими легкосуглинковими ґрунтами. Підвищені, акумулятивно-денудаційні лесові рівнини: 5 – дібровні, розчленовані, горбисто-хвилясті з яружно-балочною системою, з сірими й темно-сірими лісовими легкосуглинковими ґрунтами; 6 – дібровні, розчленовані, горбисто-хвилясті з яружно-балочною системою, з темно-сірими й сірими лісовими легко- й середньосуглинковими ґрунтами; 7 – дібровні, помірно розчленовані, хвилясті з яружно-балковою системою, з сірими й темно-сірими лісовими легкосуглинковими ґрунтами; 8 – дібровні, помірно розчленовані, хвилясті з яружно-балковою системою, з темно-сірими й сірими лісовими легко- й середньосуглинковими ґрунтами. Низовинні, акумулятивні лесові терасові рівнини: 9 – дібровні, слабо розчленовані з западинами улоговинною системою, з темно-сірими й сірими лісовими й середньосуглинковими ґрунтами.

**Лісостепові ландшафти.** Підвищені, акумулятивно-денудаційні лесові рівнини: 10 – парково-дібровні, помірно розчленовані, хвилясті з яружно-балковою системою, з чорноземами опідзоленими легко- й середньосуглинковими; 11 – широколистяно-рідколісні, помірно розчленовані, хвилясті з яружно-балковою системою, з чорноземами вилугованими легко- й середньосуглинковими; 12 – широколистяно-рідколісні, помірно розчленовані, хвилясті з яружно-балковою системою, з реградованими слабо й середньосуглинковими ґрунтами. Низовинні, акумулятивні лесові терасові рівнини: 13 – парково-дібровні, слабо розчленовані із западинами й балочно-улоговинною системою, з чорноземами опідзоленими легко- й середньосуглинковими; 14 – широколистяно-рідколісні, слабо розчленовані з западинами й балочно-улоговинною системою, з чорноземами вилугованими легко- й середньосуглинковими.

**Степові ландшафти.** Підвищені, акумулятивно-денудаційні лесові рівнини: 15 – лучно-степові, помірно розчленовані-хвилясті з яружно-балковою системою, з чорноземами типовими легко- й середньосуглинковими; 16 – лучно-степові, помірно розчленовані, хвилясті з яружно-балковою системою, з чорноземами карбонатними легко- й середньосуглинковими. Низовинні, акумулятивні, лесові терасові рівнини: 17 – лучно-степові, слабо розчленовані із западинами й балочно-улоговинною системою, з чорноземами типовими легко- й середньосуглинковими; 18 – лучно-степові, слабо розчленовані із западинами й балочно-улоговинною системою, з чорноземами карбонатними легко- й середньосуглинковими; 19 – лучно-степові, слабо розчленовані із западинами й балочно-улоговинною системою, з чорноземами солонцюватими легко- й середньосуглинковими; 20 – лучно-степові, слабо розчленовані із западинами й балочно-улоговинною системою, з лучно-чорноземними легко- й середньосуглинковими ґрунтами.

**Лучні ландшафти.** Низовинні, терасові, алювіальні рівнини: 21 – злаково-різнотравно-лучні та вологотрав'яно-лучні, хвилясті з дерновими та лучними піщано-супіщаними ґрунтами.

**Болотні ландшафти.** Низовинні, терасові, алювіальні рівнини: 22 – болототрав'яні-осоково-комишові та чорновільхо-хвилясто-низинні з лучно-болотними, болотними, торфово-болотними ґрунтами й торфовищами.

підняття до центральної частини парку та пологого схилу на сході, або витягнуте у меридіональному напрямку валоподібне підвищення. Його поверхня повсюдно ускладнена великою кількістю локальних підвищень і знижень. Абсолютні позначки висоти більшості площ коливаються в межах від 100 до 140 м.

*НПП «Нижньосульський»* (Чорнобаївський р-н, адмінмежі Мохнацької, Великобурімської, Лящівської сільських рад) розташований у пониззі долини р. Сули, що у результаті підтоплення водами Кременчуцького водосховища перетворилась у широку акваторію затоки. Територія парку лежить у південно-західній частині Придніпровської низовини, на Придніпровській терасній рівнині. Поверхня в межах парку складена середньозернистими, дрібнозер-

нистими піщаними, піщано-глинистими та лесовими відкладами, на яких сформувались слабопідзолисті та дерново-підзолисті ґрунти. Сама затока глибоко (на 37 км) врізається вздовж долини р. Сули, але за рахунок звивистості довжина берега вздовж акваторії тут у кілька разів перевищує протяжність самої затоки. Ландшафтну репрезентативність НПП «Нижньосульський» визначають окремі незатолені заплавні ділянки місцевості першої надзаплатної (борової) тераси, плавнево-острівні природні комплекси та частина аквальних ландшафтів Кременчуцького водосховища.

Найвищі показники ландшафтної диференціації в області має *РЛП «Трахтемирів»* (Канівський р-н, землі Григорівської сільської ради) площею 5 тис. га. Територія парку охоплює правобережну частину схід-

ної підвищеної околиці Придніпровської височини, і є еталонною ділянкою Середнього Придніпров'я. Територія парку репрезентує складний рельєф Канівських гір Бучацько-Трахтемирівської системи Канівських дислокацій. Саме таке розташування зумовило формування унікального ландшафту еродованих підвищень із воднольодовиково-тектонічними дислокаціями на юрсько-крейдовій основі з грабовими дібровами на сірих ґрунтах із великою кількістю прохідних долин балок, ярів і зсувів. Так, глибина ярів сягає понад 40 метрів. На землях, що мають похил понад 5°, відбуваються прискорені ерозійні процеси і ґрунти цих ділянок значно змиті.

Серед перспективних поліфункціональних об'єктів природно-заповідного фонду Черкащини слід вказати: Канівський біосферний заповідник (Корсунь-Шевченківський, Канівський, Черкаський, Золотоніський р-ни); національні природні парки: «Черкаський бір» (Черкаський, Смілянський, Городищенський р-ни), «Холодний яр» (Чигиринський, Кам'янський р-ни), регіональний ландшафтний парк «Долина Гірського Тікича» (Монастирищенський, Жашківський, Маньківський, Тальнівський р-ни) [19].

До проектного Канівського біосферного заповідника буде включено територію Канівського природного заповідника у старих межах і ділянки, приєднані відповідно до Указу Президента України № 2/2010 від 01.01.2010 р., заповідні ядра Трахтемирівське – 3265 га, Канівське – 2715 га., Лівобережна заплава – 2044,8 га., островні ділянки на Дніпрі від південної частини Канівського водосховища (Зміїні о-ви) до гирла Росі (о. Просеред) – 770 га, болотно-лісовий комплекс «Перуни» – 1796 га. Загальна площа пропонованого біосферного заповідника має складати близько 80 тис. га: заповідна зона – 10,8 тис. га, буферна зона – близько 6 тис. га, зона регульованого заповідного режиму – 14 тис. га, зона антропогенних ландшафтів – 49,2 тис. га [13]. Для території Канівського біосферного заповідника характерні широколистянолісові, лучно-степові, степові, заплавні, піщано-борові ландшафти Дніпровської терасової рівнини.

Проектований НПП «Черкаський бір» (площа понад 40 тис. га) – найбільший островний реліктовий геокмплекс хвойно-

широколистянолісових (дубово-соснових лісів із дерново-підзолистими піщаними та супіщаними ґрунтами) ландшафтів лісостепової зони України, який знаходиться на першій надзаплавній (боровій) терасі Дніпра. Також сюди входить частина лісів Мошногогірського кряжу (грабово-дубові і ясеневі ліси із сірими лісовими ґрунтами), прибережна частина аквальних ландшафтів Кременчуцького водосховища, болото Ірдинь (вільхові та трав'яні болота із торфово-болотними ґрунтами). Еталоном ландшафтів болотного типу є Ірдинська заплава – перша лучна тераса старого русла Дніпра.

Проектований НПП «Холодний яр» (площа понад 6 тис. га) – це реліктовий лісовий геокмплекс, який лежить у Центральнопридніпровській височинній області у Черкасько-Чигиринському ландшафтному районі. НПП «Холодний яр» репрезентує горбисто-останцеві та яружно-балкові місцевості з крутими схилами. Тут представлені широколистянолісові (дубово-ясеневі, дубово-грабові, липові, кленові), лісостепові, заплавні ландшафти р. Тясмина. Лісовий масив займає найбільш підняте, дуже розчленоване балками межиріччя верхньої і середньої течії р. Тясмина з абсолютними відмітками понад 200 м. Найглибша і найдовша балка – Холодний яр із крутизною схилів від 10° до 30° і відносними висотами до 80 м. Загальна довжина балок-ярів та їх відгалужень становить 250 км. У центрі «Холодного яру» знаходиться плоскогір'я з діаметром до 3-х км.

Проектований РЛП «Долина Гірського Тікича» (понад 5,0 тис. га) займає долину р. Гірського Тікича, що пов'язує в єдине ціле Шуляцькі болота в її верхів'ї, акваторії та прилеглі до них території з високою ландшафтною різноманітністю Воронянських ставів, буксько-тальнівські виходи кристалічних порід [13]. Еталонною ділянкою є заплава р. Гірського Тікича в його середній течії (між с. Червоний Кут та с. Чорна Кам'янка). Тут долина врізана на десятки метрів у кристалічні породи докембрію і має каньйоноподібний вигляд. Так, біля смт. Буки долина врізана на 70-80 м, заплава у вузькій каньйоноподібній долині набуває вигляду гірської. Тут трапляються перекати, невеликі пороги і водоспади.

Згадані місцевості мають високий рівень унікальності, і, безперечно, є еталона-

ми ландшафтного розмаїття центрального лісостепу України.

Одним із критеріїв заповідання є ландшафтна репрезентативність, поряд із фітоценотичною та фауністичною цінністю та унікальністю. Відповідно до типового положення ландшафтні заказники створюються з метою збереження та відновлення особливо цінних природних ландшафтів (типових чи унікальних).

У ПЗФ Черкаської області представлені всі типи заказників, проте у різних співвідношеннях. Переважають за кількістю гідрологічні (115), а за площею ландшафтні заказники (12803,938 га).

Серед ландшафтних заказників області найціннішими є ділянки із типовим лісостеповим ландшафтом – чергуванням лучних степів та широколистяних лісів. Це – «Максим» (Канівський р-н), «Сунківський-1» (Смілянський р-н), Мошногірський (Черкаський р-н).

Ділянки заплав річок із типовою флорою, фауною, а також рідкісними видами рослин і тварин, входять до складу деяких ландшафтних заказників, які займають значні площі у долинно-річкових комплексах, зокрема: «Тарасів обрій» (Канівський р-н), «Чорнокам'янський притікичський каньйон» (Маньківський р-н), «Синюський» (Тальнівський р-н), «Рогозинські острови» (Черкаський р-н). Значним ступенем унікальності характеризується ландшафтний заказник «Тарасів обрій» (405 га, Канівський р-н). Ця місцевість репрезентує ландшафтні комплекси лівобережної дніпровської заплави та ділянок притерасного зниження і сегментів бороваї тераси. Унікальність ландшафтів заказника визначає наявність прируслових валів закріплених рослинністю, які ускладнені еоловими відкладами, акумулятивні коси, старичні зниження, затоки та протоки, що розділяють цю ділянку заплави на окремі її фрагменти.

У 1993 році вперше в області було створено лісовий заказник у Городищенському районі – «Модрина», де охороняється широколистяно-лісовий геокомплекс із насадженням модринового, дубово-липового масиву з типовими та рідкісними видами рослин.

Досить цінними об'єктами заповідного фонду, де здійснюється комплексна охорона природних та напівприродних ландшафтів, є заповідні урочища. Їх у регіоні 51

(5% від площі ПЗФ області). Слід відзначити суворіший режим заповідних урочищ, оскільки охорона тут є комплексною.

Еталонні ділянки широколистяно-лісових ландшафтів охороняються у заповідних урочищах: «Цареві яри» (Городищенський р-н), «Комарів яр» (Звенигородський р-н), Бакаївське (Золотоніський р-н), Південно-східне Таганчанське (Канівський р-н), Різаний яр (Корсунь-Шевченківський р-н), Герман, (Маньківський р-н), Юрова гора (Смілянський р-н), Стінка, (Тальнівський р-н), Плосково-Зуєво (Шполянський р-н); у ботанічних заказниках – Русько-Полянський (Черкаський р-н), Хлипнівський (Звенигородський р-н) та у комплексній пам'ятці природи: Мошенська діброва (Черкаський р-н). Комплексна пам'ятка природи «Мошенська діброва» (площа 19,0 га) – унікальна, малотрансформована ділянка, яка розташована на кількох схилах та приверхівкових частинах горбів у крайовій, відносно заплави річки Вільшанки із типовим ландшафтом, в смузі Мошногірського кряжу (різко підвищеної ділянки глибоко еродованої та дислокованої тераси).

Масиви цінних соснових лісових геокомплексів (вікових, різноманітних за видовим складом) охороняються на території заказників, заповідних урочищ, пам'яток природи у Городищенському («Закревський бір»), Канівському («Михайлівський»), Черкаському (Дахнівський) районах. Ділянки цінних дібров охороняються на території ботанічного заказника «Кайтанівський» (Катеринопільський р-н) та ботанічної пам'ятки природи «Ландшафтне насадження дуба» (Черкаський р-н).

Залишки справжніх степів із фрагментами ковилово-різнотравно злакових та чагарникових угруповань охороняються на території ботанічних заказників: «Тростянка» (Кам'янський р-н), «Кучерява гора» (Корсунь-Шевченківський р-н), «Баранів Яр», Гайдарове (Канівський р-н), Степківський (Уманський р-н), Зам'ятницький (Чигиринський р-н), Ірклівський (Чорнобаївський р-н); ботанічної пам'ятки природи «Лиса гора» (Канівський р-н); комплексних пам'яток природи: «Козацький вал» (Лисянський р-н), Урочище «Бурти» (Чорнобаївський р-н); заповідних урочищ: Лупинин яр, Майчина гора, (Канівський р-н), Бурти (Лисянський р-н), Шаєва гора (Смілянський р-н).



Найкраще в області забезпечена охорона гідрофільних комплексів – прибережно-водних, водних, острівних – з багатою рослинністю та орнітофауною. У заплавах річок Дніпра, Росі, Гірського та Гнилого Тікичів, майже в усіх районах області створені гідрологічні заказники (1 – загальнодержавного значення, 114 – місцевого).

Найціннішими у збереженні заплавного ландшафту є гідрологічні заказники: «Лебедине озеро» (Жашківський р-н), «Обарівшинський», (Звенигородський р-н), «Конопівський» (Канівський р-н), «Бужанський» (Лисянський р-н), Кислинський (Маньківський р-н), Загородищанський (Чорнобаївський р-н), «Котів яр» (Шполянський район); орнітологічні заказники: «Липівський», озеро «Широке» (Золотоні-

ський р-н); ботанічні заказники: «Кединогірський» (Золотоніський р-н).

В області представлені масиви болотних геокомплексів, які виконують багатогранну роль у підтриманні біорізноманіття. Найцінніші з болотних комплексів охороняються у гідрологічних заказниках: Ірдинське болото (Смілянський р-н), Шуляцьке болото, (Жашківський р-н), Степанківський (Драбівський р-н), Мизинівський (Звенигородський р-н), Цибулівський (Монастирищенський р-н) та Митницький (Шполянський р-н).

Найціннішими у соціологічному відношенні є лучні ландшафти ботанічних заказників: «Орхідеї» (Смілянський р-н), «Прироські луки» (Черкаський р-н) та заповідного урочища «Іванівське» (Корсунь-Шевченківський р-н).

### Висновки

Об'єкти поліфункціонального значення та ландшафтні заказники становлять істотний елемент екосередовищ захисту регіону, який дає можливість зберігати біотичне та ландшафтне різноманіття у межах ключових територій і забезпечувати функціональні зв'язки між ними завдяки мережі сполучних територій. Заповідні зони ПЗ, НПП, РЛП є центрами природних ядер каркасу регіональної екомережі, а рекреаційні зони повною мірою виконують буферну роль.

Природні ландшафти, що охороняються, займають 3,0 % території області. Ці ландшафтні комплекси виключені із актив-

ної господарської діяльності і вважаються еталонними та унікальними природно-територіальними комплексами, які мають природоохоронний статус.

Отже, для території Черкаської області – Середньодніпровського регіону, враховуючи його густонаселеність і високий ступінь розораності (60,79 %) поряд із середньою лісистістю (15,7 %) найефективнішим шляхом є охорона природних територій на ландшафтному рівні. Це дасть можливість охопити більші площі, тим самим об'єднати роз'єднані внаслідок антропогенної деградації цінних ландшафтів і забезпечити комплексний підхід до їх збереження.

### ЛІТЕРАТУРА

1. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. – К.: Вид-во Мінекобезпеки України, 1998. – 52 с.
2. Гродзинський М. Д. Основи ландшафтної екології: підруч./ М. Д. Гродзинський – К.: Либідь, 1993. – 224 с.
3. Викторов А. С. Рисунок ландшафта / А. С. Викторов – М.: Мысль, 1986. – 179 с.
4. Гродзинський М. Д.. Збереження та відтворення ландшафтного різноманіття в контексті сталого розвитку./ М. Д. Гродзинський, П. Г. Шищенко // Заповідна справа в Україні. 1998. – Т.4 – Вип. 1 – С.3 – 7.
5. Гродзинський М. Д. Різноманіття ландшафтних різноманіть . / М. Д. Гродзинський //Ландшафт як інтегруюча концепція ХХІ сторіччя: Збірник наукових праць. – К., 199. – С.50 – 56.
6. Пашенко В. М. Ландшафтна різноманітність та її історичні трансформації / В. М. Пашенко. //Проблеми ландшафтного різноманіття

України. Збірник наукових праць. Київ, 2000. – С 28 – 33.

7. Гриневецький В. Т. До обґрунтування основних понять і методології досліджень ландшафтного різноманіття в Україні / В. Т. Гриневецький //Український географічний журнал. – 2000. – № 2 – С. 8 – 13.

8. Домаранський А. О. Ландшафтне різноманіття: сутність, значення, метизація, збереження /А. О. Домаранський – Кіровоград: ТОВ «ІМЕКС-ЛТД», 2006. – 146 с.

9. Шищенко П. Г. Ландшафтна структура Черкаської області / П. Г. Шищенко, С. П. Романчук, В. Ю. Щур. //Вісник Київського університету. Сер. Географічні науки. – 1988. – Вип.30 – С.3 – 9.

10. Никифоров В. В. Экологическая сеть Среднего Приднепровья: современное состояние и пути оптимизации: Монография. / В. В. Никифоров. – Д.: Вид-во Дніпропетровського ун-ту. – 2003. – 188 с.

11. Природно-заповідний фонд Черкаської області /Укл. Коноваленко Т.Ф., Барило О.С., Карастан І.М. – Черкаси: «Вертикаль». – 2006. – 196 с.

12. Екологічна мережа Центрального Придніпров'я /М. І. Башенко, О. Ф. Гончар, В. В. Лавров, С. І. Дерій: Монографія. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2009. – 386 с.

13. Заповідна Черкащина: історія, сьогодення, майбутнє. /Під загальною редакцією М.Г. Чорного. – Черкаси «Вертикаль» – 2012 – 178 с.

14. Фізико-географічне районування України. Масштаб 1:4000 000 / Маринич О. М., Пархоменко Г. О., Пашенко В. М. та інш. //Український географічний журнал – 2003, № 1. – С. 16 – 22.

15. Національний атлас України. – Київ, 2007. – 440 с.

16. Маринич О. М. Фізична географія України: підруч. / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко – [3-тє вид., стер.] – К.: Видавництво, «Знання», КОО, 2006. – 511 с.

17. Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украин-

ской ССР: Киевское Приднепровье/ А. М. Маринич, М. М. Паламарчук, В. Т. Гриневецкий и др.; Отв. ред-ры А.М. Маринич, М. М. Паламарчук; Отделение географии Ин-та геофизики им. С.И. Субботина АН УССР. – Киев: Наук.думка, 1988. – 176 с.

18. Щур Ю. В. Сучасна ландшафтно-морфологічна структура та фізико-географічні процеси на території Канівського заповідника. / Ю. В. Щур, О. Ю. Дмитрук, С. П. Романчук //Заповідна справа в Україні. Том 8. Випуск 1.2002. – С. 88 – 91.

19. Конякін С. М. Оцінка репрезентативності природно-заповідного фонду Черкаської області як основи функціонування регіональної екомережі. / С. М. Конякін. //Науковий вісник Чернівецького національного університету. Сер. Географічні науки. – 2012. – Вип. 614-615. – С.58-65.

Надійшла до редколегії 8.09.2012